

МЕТОДИ ОЦІНКИ ПОТРЕБИ ТЕРИТОРІЇ У ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГАХ

Н.В. Котенко, В.М. Боронос професор

Сумський державний університет, Суми

У найпростіших випадках для оцінки кількості та якості екологічних послуг, використовують метод ринкових цін, у межах якого застосовується стандартні економічні прийоми аналізу попиту та пропозиції на блага, що вільно продаються та купуються на традиційних ринках. Такий метод дозволяє виявити актуальну індивідуальну готовність відшкодувати потенційні витрати та недоотримані прибутки через відмову від надання публічних екологічних послуг. Проте інформація щодо ринкових цін доступна лише для обмеженого набору благ, які забезпечуються природними ресурсами і може не відображати цінність всіх аспектів продуктивності використання таких ресурсів, що в кінцевому підсумку значно знижує рівень потреби спільноти у екологічних послугах. Зазначені недоліки частково нейтралізуються при застосування методу продуктивності, також відомого як метод чистого факторного доходу чи отриманої цінності, що використовується для оцінки економічної та суспільної цінності екологічних послуг, які разом з іншими активами, забезпечують виробництво товарів, що мають комерційний попит. Зміни у кількості чи якості природних ресурсів відображаються на обсягах виробничих витрат та/або продуктивності інших активів, що у свою чергу впливає на ціни та кількість кінцевої продукції, розмірі ефекту виробника та споживача. Такий на перший погляд простий та дешевий метод тим не менш вимагає дослідження функціональної залежності між вхідними та вихідними потоками. У деяких випадках таку залежність зрозуміти та побудувати, на жаль, не можливо.

Для оцінки таких специфічних екологічних послуг, як діяльність рекреаційних зон зручно використовувати метод дорожніх витрат. Цінність публічної екологічної рекреаційної послуги визначається готовністю людей платити за можливість нею скористатися. Розрахунки базуються на кількості поїздок до рекреаційної зони, що їх користувачі здійснюють за різних рівнів дорожніх витрат: вартості палива, амортизації транспортного засобу, вартості часу, витраченого на дорогу, тощо. Головними перевагами методу вважається його відносно низька вартість, високий рівень достовірності отриманих результатів, так як він базується на реальній поведінці користувачів, а не на їх суб'єктивних оцінках, а методологія дослідження є достатньо вивченою і традиційною для статистичного аналізу.

Наступна група методів не забезпечує точного вимірювання економічних цінностей, що базуються на бажанні людей платити за надані екологічні послуги. Методи витрат на уникнення збитків, перенесених та субституційних витрат забезпечують оцінку корисності екологічних благ та послуг на основі вимірювання вартості заходів з уникнення збитків, чи заміни за умови втрати можливості отримувати досліджувані екологічні послуги. Такі методи не отримали значного поширення через значну умовність отримуваних результатів, а також через майже повну відсутність субститутів для екологічних благ чи послуг.

Гедонічні методи ціноутворення застосовують для непрямого аналізу вартості екологічних послуг, які безпосередньо впливають на ринкові ціни об'єктів - житлову нерухомість та землю, ціни на які значним чином залежать від місцевих екологічних параметрів. Такі методи застосовують для оцінки економічних вигід та витрат, асоційованих як з негативними, пов'язаними з погіршеною якістю навколишнього природного середовища, включаючи рівень забруднення повітря, води чи шуму, так і з позитивними зовнішніми ефектами: естетична привабливість краєвидів, близькість до недоторканих чи рекреаційних природних зон. Головними перевагами гедонічних методів є їх простота та надзвичайна переконливість отриманих результатів, тому що вони базуються на реальних ринкових цінах та доволі легко вимірюваних даних. На їх основі можуть бути створені універсальні методики оцінки взаємозв'язку і взаємозалежності між вартістю ринкових благ та якістю навколишнього природного середовища, що є основою визначення реальних потреб спільноти у екологічних послугах. Та на жаль, громадяни не завжди обізнані щодо екологічних особливостей місця розташування їх житлової нерухомості. Крім того, загалом низькій рівень платоспроможності співвітчизників, особливо тих, що мешкають у невеликих містах, селах та селищах, значно звужує простір цінового маневрування особливо з урахуванням таких за усталеною з часів адміністративно-командної системи традицією другорядних факторів, як якість природного середовища.

Найбільш універсальний метод вартісної оцінки потреб у екологічних послугах, що базується на неринкових підходах – це метод вибіркового опитування користувачів послуг. Його застосування передбачає опитування певної групи людей про те, скільки вони згодні заплатити за екологічні послуги: за чисті повітря, воду, землю, біологічне різномаття. Порівнюючи демографічні показники цієї групи з показниками населення всієї території можна зробити висновок про сукупну готовність громади платити за конкретний рівень якості навколишнього природного середовища. На перший погляд, результати такого опитування за вирахуванням можливої статистичної похибки можуть

свідчити про дійсні вподобання громадян, проте саме у сфері екологічних послуг застосування такого методу має значні обмеження, пов'язані у першу чергу з проблемою «фрі райдерства» та небажанням виявляти власні потреби через мериторний характер таких послуг, і тоді реальні потреби будуть занижені. З іншого боку, якщо людина буде свідомою, що не понесе конкретних витрат на фінансування певних природоохоронних заходів, можливі перебільшення та переоцінка потенційних бажань платників податків приймати участь у публічних заходах щодо надання екологічних послуг.

Суб'єктивізму особистих оцінок можна уникнути, якщо перевагу надати дещо модифікованій формі попереднього варіанту – методу вибору користувачів, головна відмінність якого полягає у тому, що аналіз проводиться не на основі відповідей респондентів на прямі запитання щодо того, як вони оцінюють оптимальні витрати на надання екологічної послуги, а базується на гіпотетичному виборі та компромісах, які здійснюють користувачі. На основі проведеного у такий спосіб ранжування видів екологічних послуг, або дискретного чи парного вибору найкращих варіантів, може бути обрана стратегія екологічно сталого розвитку конкретної території.

Пошук статистичних залежностей між потребами громади у задовільній якості НС може також здійснюватися за дещо іншими компонентами: між кількістю та якістю екологічних послуг та бажанням населення змінити місце проживання (голосування ногами); розміром бюджетних видатків; розміром бюджетних видатків на заходи щодо соціального захисту та забезпечення чи інших.

Всі перераховані методи оцінки у більшій чи меншій мірі пов'язані з витратами матеріальних та людських ресурсів, та вимагають певного часу на проведення замірів, опитувань, тощо. У випадках, коли самостійне проведення оцінки потреб населення у екологічних послугах є надто витратним, а також значно обмеженим у часі варто застосовувати метод трансферту переваг. Цей метод дозволяє застосовувати доступні результати вже проведених досліджень в іншому місці чи в іншому контексті.

Ще одним підходом до вирішення проблеми суспільного вибору, що носить прагматичний характер, є виявлення ключових характеристик умов життя спільноти та побудова на їх основі стандартів добробуту. На основі таких стандартів визначаються індекси розвитку людського капіталу, при порівнянні яких виникає можливість добору об'єктивних суспільних потреб у тих чи інших публічних благах. Важко заперечити політичну, соціальну чи екологічну цінність такого аналізу. І в той же час не можливо не погодитись з об'єктивною вразливістю такої системи через відсутність достатнього обґрунтування щодо складу та вагової структури набору індексів.

У той же час не всі інтереси та потреби окремих індивідуумів можуть бути зведені до загальних інтересів чи потреб «мегаіндивідууму» та основі яких можна побудувати криву сукупного попиту на певне приватне благо. Особливості публічних благ не дозволяють зробити аналогічну дію, через неможливість зведення сукупних переваг окремих індивідуумів щодо їх надання. У випадку мериторних благ такі сукупні переваги взагалі нульові. Найбільш відомі два більш менш дієві способи одержання інформації стосовно реальних вигід індивідуумів від суспільного блага: демократичні виборчі процедури та впровадження податку Кларка, за допомогою якого відбувається інтерналізація наслідків рішень одних споживачів суспільних благ на благополуччя інших. Розмір податку для конкретного індивіда дорівнює зміні благополуччя решти населення, яке відбувалось би у тому випадку, якби він не приймав участь у голосуванні. На наш погляд, при визначенні ефективних обсягів екологічних послуг податок Кларка має дуже обмежену сферу застосування, адже головною умовою ефективності такого податку є невикористання його надходжень для фінансування суспільного блага. Більш точний механізм виявлення переваг індивідуумів був запропонований зворотній аукціон Вікрі - алгоритм проведення однораундного закритого аукціону, учасникам якого не відомі ставки одне одного.

Механізми практичного застосування кожного з методів є предметом подальших досліджень і алгоритм їх добору залежить від видів публічних екологічних послуг, а також від цілей сталого розвитку, що стоять перед місцевими спільнотами.